

Paweł Raja

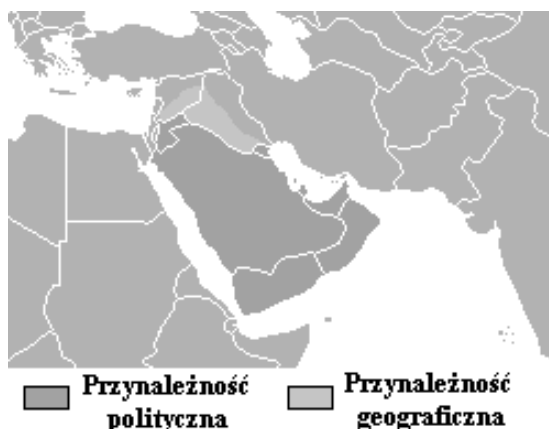
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

SPECYFIKA GOSPODARCZO-SPOŁECZNA PÓŁWYSPU ARABSKIEGO. UJĘCIE HISTORYCZNE

Streszczenie: Przyspieszona integracja państw Półwyspu Arabskiego z kulturą Zachodu, gwałtowny napływ kapitału oraz stale rosnący wzrost ekonomiczny przyczyniły się do nowego podziału społeczeństwa, które nie jest jednak w stanie szybko zmienić swych przyzwyczajeń, wierzeń i kultury i dostosować się do nowej rzeczywistości. By zrozumieć zachowania i motywy podejmowanych decyzji, należy zwrócić uwagę na proces kształtowania się świadomości ogółu oraz korzystnego położenia geograficznego.

Słowa kluczowe: Półwysyp Arabski, gospodarka państw arabskich.

Przyspieszona integracja państw Półwyspu Arabskiego¹ z kulturą Zachodu, gwałtowny napływ kapitału oraz stale rosnący wzrost ekonomiczny przyczyniły się do nowego podziału społeczeństwa, które nie jest jednak w stanie szybko zmienić swych przyzwyczajeń, wierzeń, kultury i dostosować się do nowej rzeczywistości.

Rys. 1. Region Półwyspu Arabskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [<http://www.en.wikipedia.org>].

¹ Państwa Półwyspu Arabskiego to Bahrajn, Kuwejt, Oman, Katar, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Jemen oraz Arabia Saudyjska.

By zrozumieć zachowania i motywy podejmowanych decyzji, należy zwrócić uwagę na proces kształtowania się świadomości ogółu oraz korzystnego położenia geograficznego.

1. Wprowadzenie

Głównym czynnikiem integrującym kraje Półwyspu jest zaangażowanie we współpracę ze społecznościami spoza regionu. Półwysep Arabski od czasów starożytnych był ważną drogą morską, która zapewniała ludom zamieszkującym tereny nadmorskie kontakt z pozostałymi cywilizacjami. W świecie starożytnym ludy te nawiązały kontakt handlowy z Indiami, w średniowieczu z Chinami, a w czasach nowożytnych zostały zaangażowane w politykę krajów Europy Zachodniej oraz Południowej, które coraz intensywniej interesowały się handlem z krajami zza Oceanu Indyjskiego oraz Azji Południowo-Wschodniej. W XX w. odkrycie ogromnych złóż ropy naftowej na terenie Półwyspu jeszcze raz zaowocowało dostrzeżeniem regionu jako ważnego punktu w handlu w nowoczesnym świecie.

Pozostałe czynniki również przyczyniają się do integracji tych krajów. Ludność jest przede wszystkim pochodzenia arabskiego („Arabowie czysti” oraz „Arabowie zarabizowani”) z wyjątkiem Omanu i Bahrajnu, w których przeważa ludność sunnicka. Ponieważ żyją oni przede wszystkim w grupach plemiennych, powiązania rodzinne oraz między klanami mają podstawowe znaczenie w rozwoju ekonomicznym oraz polityce państwa. Odkrycie złóż ropy naftowej oraz intensyfikacja kontaktów z Zachodem przyczyniły się do olbrzymich zmian w stosunkach społecznych oraz dobrobytu społeczeństwa jako całości.

Istnieją jednakże ważne różnice, zarówno geograficzne, jak i społeczne, między krajami Półwyspu. Bahrajn to wyspa, w przeszłości posiadająca powiązania z Imperium Perskim. Kuwejt oddziela Arabia Saudyjska. Oman odseparowany jest poprzez ogromne masywy górskie. Ponadto istnieje wiele różnych społeczności plemiennych, które często zmieniają miejsce, dywersyfikują i stwarzają zagrożenie, gdyż różni je religia (główny podział na sunnitów oraz szyitów).

2. Społeczeństwo Półwyspu Arabskiego

Społeczeństwa krajów Półwyspu nie przyznawały imigrantom obywatelstwa z dwóch powodów. Po pierwsze, nie chciały dzielić się bogactwem, po drugie, nie aprobowały łatwo – co wynika z ich plemiennych natury – nowych członków.

Każde plemię kultywuje pamięć swych wybitnych przodków. Na przykład w Arabii Saudyjskiej jest to postać znana jako Murrah, która żyła przed Prorokiem. Przez 1500 lat potomkowie Murrah czy innej starożytnej postaci dostrzegali konieczność tworzenia grup plemiennych. Plemiona dzieliły się na klany, a te na gospodarstwa złożone z pojedynczych rodzin. Każde plemię miało własną historię

i charakterystyczny dla siebie język (począwszy od lat 50. XX w. plemiona zaczęły tracić swoje dialekty), ubiór oraz obyczaje.

Nazwa plemienia odwołuje się czasem do zdarzenia z przeszłości. Na przykład nazwa plemienia Utub, do którego należą Al Sabah, rodzina panująca z Kuwejtu, oraz rodzina Al Khalifa rządząca w Bahrajnie, pochodzi od arabskiego słowa wędrówka – *atab* (w 1744 r. plemię wywędrowało z pustyni).

Dwie najbardziej znaczące grupy plemion na Półwyspie Arabskim to Adnan oraz Qahtan. Według różnych wierzeń pierwsza z nich pochodzi z północy Półwyspu i wywodzi się bezpośrednio od Adnana, jednego z synów Izmaela, a druga z południa Półwyspu i wywodzi się od Qahtana, jednego z synów Noego. Współcześnie ludność w tym regionie zwraca szczególną uwagę na powiązania plemienne i różnice między Północą a Południem, a wielu wciąż klasyfikuje swoje plemiona jako Adnani bądź Qahtani.

W ujęciu historycznym plemienna struktura społeczeństwa prowadziła do licznych konfliktów. Plemiona arabskie atakowały się nawzajem od czasów jeszcze przed powstaniem islamu, ale ich zwyczaje uniemożliwiały rozprzestrzenienie się konfliktów [Olmstead 1981]. Jednakże klany zawierały porozumienia z innymi plemionami, by formować nowe, silniejsze grupy. Choć wiele klanów upatruje swoich korzeni w wybitnych postaciach historycznych, prawdziwa tożsamość plemion kreowana jest przez ludzi, którzy w tym okresie tworzą jego strukturę. Jednostki swój system wartości opierają na honorze plemienia jako całości.

Półwysep Arabski to przede wszystkim obszar pustynny. Pojedynczy człowiek nie jest w stanie sam przetrwać. Aby tu przeżyć, należy wiązać się w grupy, znaleźć źródło wody i zacząć hodować bydło. Następuje ustalenie granic pomiędzy członkami grupy, plemionami oraz innymi osobami. Członkostwo w grupie plemiennej jest ograniczone. Wynika to z chęci zachowania solidarności i spójności. W rezultacie jedynie narodziny przyznawały status członka grupy.

Plemienny przywódca jest często określany jako „pierwszy wśród równych”, co sugeruje kolektywny charakter przywództwa. Rozszerzenie tego wzorca stanowi koncepcja dominujących rodzin w plemieniu. Choć trybalizm² dyskredytuje dziedziczną władzę, tradycja ta trwa nadal, a plemiona oczekują, że konkretne rodziny zapewnią kolejnych przywódców. Ten prototyp pojawił się, gdy plemiona nomadów osiedliły się w oazach i na terenach przybrzeżnych. Stała się wtedy możliwa akumulacja pożywienia i dóbr, rósł prestiż pojedynczych rodzin, a te, które zostały założone około 1800 r., w latach 90. XX w. kontrolowały prawie cały Półwysep Arabski [al-Semmari 2010].

Istnienie rodzin rządzących to najprawdopodobniej najbardziej oczywista manifestacja arabskiego trybalizmu w społeczności Półwyspu, inną kwestią zaś jest dziedziczność władzy. W większości krajów regionu pozycja amira nie przechodzi bezpośrednio z ojca na syna, ale na różnych potomków z męskiej linii. To sprawia, że

² Trybalizm – utrzymywanie się w społeczeństwach narodowych dawnych podziałów i odrębności klanowych lub plemiennych; też: silne poczucie takiej odrębności.

nominacja jest kwestią otwartą, nad którą często cała rodzina musi wyrazić zgodę. Członkowie rodziny zasiadają także w różnych instytucjach, które stanowią organ doradczy dla władcy.

Sposób, w jaki wybierani są urzędnicy państwowi, świadczy o ogromnej roli powiązań plemiennych i więzów rodzinnych. Członkom rodziny królewskiej przysługuje pierwszeństwo i wybierani są w zależności od przynależności do rodzin i plemion, z którymi aktualny władca jest identyfikowany. Na przykład w Bahrajnie rządzący Al Khalifa przyznał najważniejsze stanowiska w państwie sunnitom, których przodkowie pomogli jego przodkom w opanowaniu rejonu na początku XIX w. Al-Khalifa przyznał też mniej znaczące pozycje szyitom, z którymi choć byli zaangażowani w handel, nie łączyło go żadne plemienne pokrewieństwo.

Plemienne relacje widać również w staraniach państw Półwyspu do ograniczenia nadawania obywatelstwa. Dostęp do Półwyspu był przez wieki nieograniczony. Społeczność szyicka znalazła miejsce w portach; osiedlali się ratowani niewolnicy z Afryki, irańscy farmerzy i rzemieślnicy, hinduscy przedsiębiorcy, a do tego sunnici (przed rokiem 1939, kiedy rozpoczął się boom na ropę, 39% populacji Kataru stanowiła ludność pochodzenia innego niż arabskie). Wiele dominujących plemion arabskich przyjęło te nowe grupy, a członkowie tych, które pojawiały się jeszcze przed rokiem 1930, otrzymali pełne obywatelstwo. Po roku 1940 nastąpił jednak niespotykany napływ ludności. Spowodował on niekorzystne długofalowe zmiany w postaci zamknięcia się obecnych grup plemiennych, co wynikało z chęci zachowania jedności grup. Obcokrajowcy najbliżsi pokrewieństwem plemionom endogenicznym stanowili największe zagrożenie dla struktury społecznej. Przyznawanie obywatelstwa innym grupom Muzułmanów, z Pakistanu czy z Indii, stanowiło multikulturowy problem i zachwiało równowagę społeczną.

Współcześnie coraz więcej polityków z rejonu Półwyspu zwraca jednak uwagę na potrzebę stworzenia jednego narodu arabskiego. To prowadzi do koncepcji równych praw dla wszystkich zamieszkujących region.

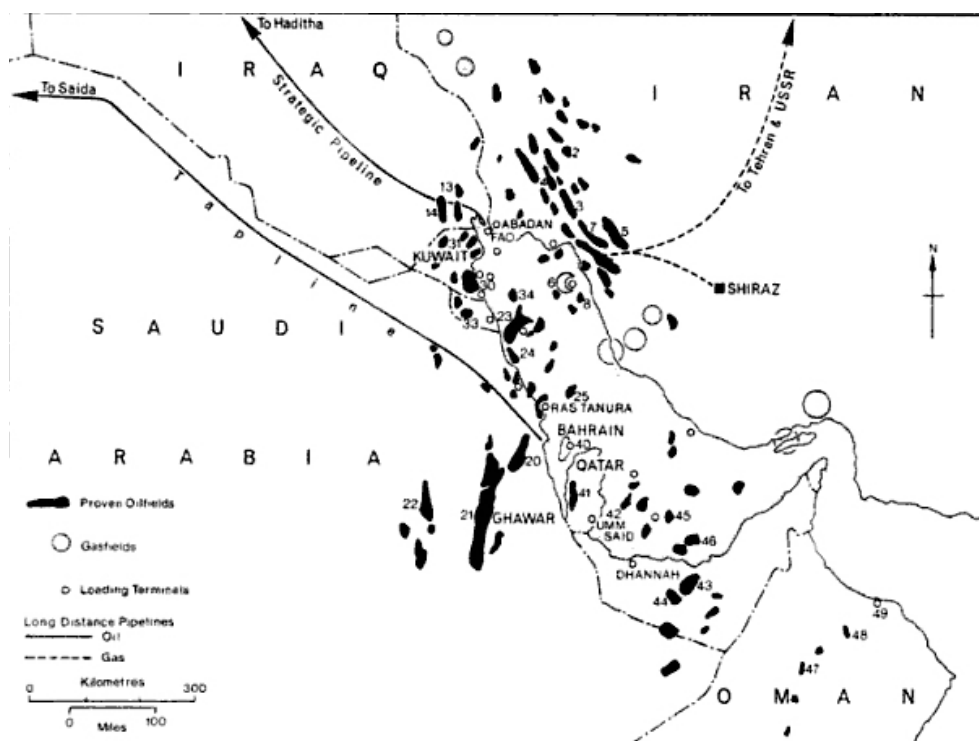
Postępująca od roku 1948 migracja milionów Palestyńczyków Arabów oraz ich kolejne przesiedlenia w obrębie świata arabskiego wymusiły konieczność określenia konkretnych wymagań dotyczących uzyskania obywatelstwa. Większość społeczeństwa przychylna jest temu pomysłowi, jednak rodziny królewskie wyrażają swój sprzeciw, który uzasadniają zakłóceniem tradycyjnych form rządzenia i dziedziczenia. Choć każdy może pracować w krajach Półwyspu, suwerenność oraz obywatelstwo są strzeżone i podlegają surowej kontroli. Przez to charakterystyka regionu nie zmienia się od wieków.

3. Odkrycie złóż ropy naftowej

Pod koniec pierwszej wojny światowej kraje Półwyspu Arabskiego były słabe, z zachwianą równowagą gospodarczą oraz rządzącymi, którzy utrzymywali się przy władzy jedynie z pomocą Wielkiej Brytanii. Rządzący kontrolowali w większości osady portowe oraz niektóre miasta w głębi kraju.

Odkrycie ropy naftowej w tym rejonie zmieniło wszystko. Pierwszym krajem, w którym odkryto ten surowiec, był Iran, gdzie w roku 1911 koncern Brytyjski APOC (Anglo-Persian Oil Company) rozpoczął eksploatację złóż. W roku 1932 kolejny zagraniczny koncern Socal (Standard Oil Company of California) odkrył złoża w Bahrajnie, by następnie w 1933 r. uzyskać kolejną koncesję na wydobycie w Arabii Saudyjskiej.

W latach 30. XX w. gwałtownie wzrosło zainteresowanie Półwyspem Arabskim. Stany Zjednoczone oraz Wielka Brytania zaczęły konkurować o koncesje na wydobycie ropy na skalę przemysłową. Jednym z dodatkowych bodźców było w tym czasie unieważnienie przez rząd Iranu koncesji dla koncernu APOC. Irański szach zdecydował się ostatecznie przywrócić koncesję koncernowi brytyjskiemu, jednak sytuacja utwierdziła Brytyjczyków w przekonaniu o konieczności poszukiwania kolejnych złóż. Mniejsze kraje Półwyspu okazały się dobrym miejscem dalszych działań eksploracyjnych. Miały podobną do irańskiej strukturę geologiczną, a dzięki umowom zawartym między 1820 a 1920 r., Wielka Brytania posiadała znaczące wpływy i mogła zablokować dostęp innym krajom.

Rys. 2. Rafinerie na obszarze Półwyspu Arabskiego

Źródło: [Fischer 1979, s. 249].

Eksploracja złóż nie oznaczała jednak wzrostu bogactwa rządzących na Półwyspie. Choć koncerny naftowe złożyły ogromne depozyty w Bahrajnie, minęło sporo czasu, zanim znalazły źródła pokrywające zapotrzebowanie przemysłowe. Na przykład Oman nie był w stanie eksportować ropy do roku 1967. Druga wojna światowa spowolniła rozwój wszystkich odkryć dokonanych w latach 30. Do lat 50. państwa Półwyspu uzależnione od dostaw urządzeń wydobywczych Wielkiej Brytanii nie uzyskiwały znaczącego przychodu. Jednakże sytuacja szybko uległa zmianie. Złóża w Kuwejcie zostały jako pierwsze wyposażone w potrzebną infrastrukturę i już w 1953 r. kraj ten stał się największym producentem ropy w rejonie Półwyspu.

W miarę jak rosło wydobycie, a szerokie zastosowanie ropy zostało medialnie rozpowszechnione, władcy państw Półwyspu Arabskiego rozpoczęli renegocjacje niekorzystnych dla nich warunki umów. W latach 50. zaczęli domagać się połowy zysków ze sprzedaży ropy jako nowego podatku dla rodziny monarchy. W latach 70. zdecydowana większość krajów Półwyspu, która w tym czasie była już niezależna od Wielkiej Brytanii, posiadała akcje firm działających na ich terytorium, a na początku lat 90. wiele z tych firm zostało upaństwowionych.

4. Zmiany strukturalne

Począwszy od zakończenia drugiej wojny światowej w państwach Półwyspu Arabskiego obserwowano wzrost gospodarczy oraz poprawę warunków społecznych. Postęp wynikał przede wszystkim ze zwiększenia środków budżetowych przeznaczonych na edukację i opiekę zdrowotną. Usprawniono gospodarkę mieszkaniową, zapewniono dostęp do wody pitnej, a na terenach rolnych dostęp do prądu [Fischer 1979, s. 204]. Standard życia większości mieszkańców regionu poprawił się. Pojawiła się jednak dysproporcja w redystrybucji dochodów, co w długim okresie przyczyniło się do rozwarstwienia społecznego i braku klasy średniej.

Rozwój państw Półwyspu Arabskiego jest wynikiem oddziaływania następujących czynników:

1. Napływ kapitału zagranicznego (gwałtowny rozwój przemysłu związany z wydobywaniem ropy naftowej oraz pomoc finansowa).
2. Stworzenie infrastruktury technicznej (autostrady oraz porty).
3. Zmiany systemu edukacji i umiejętne wykorzystanie zasobów ludzkich.

Wszystkie państwa Półwyspu wprowadzały zmiany strukturalne, lecz poziom ich rozwoju był bardzo zróżnicowany. Różnił się sposób przeprowadzania reform gospodarczych, systemy polityczne oraz czynniki kulturowe. Regionalna współpraca pozostała na niskim poziomie.

Półwysep Arabski posiada ropę i tereny rolne. Są to bogactwa naturalne, które wpływają na rozwój wszystkich państw regionu. Począwszy od lat 50. XX w., przeprowadzono wiele reform gospodarczych. Głównym motywem były działania polityczne, nie ekonomiczne. Rezultaty jednak stały się widoczne zarówno w sferze ekonomicznej, jak i społecznej. Ziemia należała do właścicieli prywatnych oraz do

spółdzielni, które bardzo szeroko rozprzestrzeniały się, a dzięki rządowemu wsparciu, stopniowo zaczynały kontrolować coraz większe tereny. Z powodu efektywnego połączenia upraw do roku 1962 wszyscy rolnicy musieli należeć do spółdzielni. Choć ten drugi najważniejszy sektor w regionie systematycznie się rozwijał, nie zapewnił jednak polepszenia sytuacji materialnej jednostek.

5. Kryteria różnicujące kraje Półwyspu Arabskiego

Według różnych badań statystycznych na świecie żyje ponad miliard Muzułmanów. W samym rejonie Półwyspu Arabskiego jest 280 milionów osób posługujących się na co dzień językiem arabskim. Łączy ich wspólna historia, kultura oraz język, jednak różnią istotnie odrębne poglądy w kwestii polityki, a także standard życia. Jedni opływają w bogactwa, jak w krajach Półwyspu obfitych w ropę naftową, a inni zmagają się ze skrajnym ubóstwem [Ajami 1992, s. 206].

Umowny podział krajów arabskich ze względu na dwa kryteria [Bennett 1995, s. 4] jest następujący:

1. Polityczny radykalizm a konserwatyzm.
2. Kraje zasobne w ropę a kraje nieposiadające złóż.

W niektórych krajach obfitujących w złoża naftowe widoczny jest gwałtowny rozwój sektora niezwiązanego z wydobyciem ropy. Jest on wynikiem rozległych rządowych inwestycji, postępującego wzmocnienia importu oraz ożywienia w sektorze edukacji konsumentów, co wiąże się z zapotrzebowaniem na produkty wysokiej jakości. W tych krajach około 90% przychodów państwa pochodzi z ropy, choć coraz bardziej widać zmiany i kreowanie innych źródeł dochodu, takich jak zagraniczne inwestycje czy turystyka [Campbell (red.) 1986].

6. Sytuacja polityczna

Sytuacja polityczna wielu państw arabskich jest niestabilna. Ryzyko polityczne na obszarze Bliskiego Wschodu oraz rejonie Półwyspu Arabskiego często wynika z czynników religijnych, a jest to spowodowane fundamentalizmem, jeśli chodzi o religijne korzenie. Jednakże konflikty wynikają również z mnogości opozycyjnych wobec siebie ugrupowań religijnych. Następnym czynnikiem potęgującym niestabilność jest brak demokratycznych rządów. Warto jednak nadmienić, że Stany Zjednoczone są zależne od importu ropy z tego rejonu³, co jest dodatkowym bodźcem dla promocji stabilności i usprawiedliwieniem podejmowanych działań.

Spółczesność arabskie wykorzystuje możliwości związane z międzynarodowym handlem, by zaspokoić swoje podstawowe ekonomiczne potrzeby, zwracając jednak uwagę na zalecenia Shariah. Islam nie stoi bowiem w sprzeczności z moder-

³ Ponad połowa zapotrzebowania Stanów Zjednoczonych na ropę pochodzi z rejonu Półwyspu Arabskiego.

nizacją. Problemem samym w sobie nie jest postęp, ale pewne jego elementy. Napięcie zagranicznych inwestycji jest nieskrępowane, dopóki nie zacznie się pojawiać pornografia, alkoholizm, hazard i ogólnie rozumiana przestępczość. Muzułmanie odrzucają te elementy, gdyż nie wpływają one na rozwój społeczeństwa, nie są także związane z postępem i modernizacją.

Potencjał rozwojowy każdego z państw różni się znacząco z kilku zasadniczych powodów:

1. Dostępności złóż naturalnych.
2. Ukształtowania terenu.
3. Rozmiarów populacji.
4. Poziomu wzrostu ekonomicznego i opieki medycznej.
5. Nastawienia do życia.

Na przykład, najbardziej znamienne różnice między Marokiem a Królestwem Arabii Saudyjskiej to przede wszystkim dostępność surowców naturalnych, a także wspólne wartości kulturowe społeczeństw. W Maroku występuje największa koncentracja żydów w rejonie poza Izraelem. W Arabii Saudyjskiej natomiast islam jest dominującą wartością w życiu każdej osoby (modlitwa, konserwatywny styl życia, prawo koraniczne, coroczne pielgrzymowanie do Mekki i Medyny).

7. Podsumowanie

Społeczeństwo Półwyspu Arabskiego, z jednej strony, łączy wspólna historia, religia, kultura, język oraz podobne przyzwyczajenia, z drugiej zaś w poszczególnych krajach prowadzona jest odmienna polityka, różny jest poziom i zakres reform gospodarczych, a także odmiennie są uwarunkowania geograficzne. Przeciwnostawne bodźce związane z ogromnymi złożami ropy naftowej oraz wartościami religijnymi stanowią źródło nieporozumień oraz konfliktów. Państwa Półwyspu Arabskiego nie wykorzystują w pełni swego potencjału, a obecny rozwój zawdzięczają często niekorzystnym umowom z zagranicznymi inwestorami.

Literatura

- Ajami F., *The Arab Predicament: Arab Political Thought and Practice since 1967*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- Arabian Peninsula*, http://www.en.wikipedia.org/wiki/Arabian_Peninsula.
- Bennett R., *International Marketing* Kogan Page, Londyn 1995.
- Campbell D. (ed.), *Legal Aspects of Doing Business in the Middle East*, USA West Publishing Co., Minnesota 2005.
- Fischer W.B., *The Middle East*, Abington 1979.
- Islam, a terrorism*, <http://www.scribd.com/doc/27225933/Islam-a-terrorism>.
- Khuri F., *Tribe and State in Bahrain: The Transition of Social and Political Authority in an Arab State*, University of Chicago Press, Kair 1980.

- Olmstead A.T., *History of the Persian Empire*, University of Chicago Press, Chicago 1981.
- Pagden A., *Worlds at War: The 2,500-year Struggle between East and West*, Random House, Londyn 2008.
- al-Semmari F., *A History of the Arabian Peninsula*, I.B. Tauris, 1st edition, Londyn 2010.
- Siddiqi M., *Muslim Economic Thinking: A Survey of Contemporary Literature on Islamic Economics*, The Islamic Foundation, Leicester 1980.

Źródło internetowe

http://www.en.wikipedia.org/wiki/Arabian_Peninsula.

SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTIC OF THE ARABIAN PENINSULA – A HISTORICAL OVERVIEW

Summary: The Arabian Peninsula is treated by most of the Western world as one nation. However, though the main factors of the economic growth are similar (history, culture, religion and attitude), they may differ. The social structure depends on the natural resources availability and geopolitical connections. This paper asks a question whether or not to treat Arabian Gulf states as one organization. Another issue is the possibility of future agreements with other nations.